

1940'LARIN DERGİLERİ

*Projektör/Hamle/Toprak/Yürüyüş/
Başak/Söz/Yığın/Yeryüzü*

M. BÜLENT VARLIK

İÇİNDEKİLER

Sunu	7
Önsöz	11
<i>Projektör</i>	13
Türkiye’de Küçük Sanayiın Yıkılışı	21
<i>Hamle</i>	26
<i>Toprak</i>	46
<i>Davet</i>	57
<i>Yürüyüş</i>	63
Şiire Dair	86
Realizme Doğru	88
<i>Başak</i>	92
Köy ve Köylü	102
Korkunç Bir İçtimai Yara: Fuhuş	104
<i>Söz</i>	108
Unutulmuş Bir Sima: Saffet Dengi Korkut	117
4 Aralık Hadisesi	120
Sınıflar ve Partiler	124
Çalışan ve Çalışmayan Kadın	129
<i>Yığın</i>	133

Cumhuriyet Bayramı	147
Dinde Teyemmüm Var Amma, Kültürde Teyemmüm Yoktur... ..	150
Tarih Karşısında Atatürk	157
Kadın Çalışıyor	161
Özlü ve Plânlı Neşriyata Muhtacız	165
Halk Sağlığı ve Sosyal Tebabet	170
<i>Yeryüzü</i>	177
Yeni Üzerine	194
Hasretini Çektiğimiz Dünya	198
Bazı Yazarlar/Sanatçılar/Sorumlular Üzerine Notlar	200

SUNU

TÜSTAV Yayınları, 40'lı yıllar dizisi olarak şimdiye dek 5 kitap yayınlamıştı. İlk kitap Ekim 2002'de Farris Erkman'ın *En Büyük Tehlike* ile Suat Derviş'in *Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum* broşürlerinin derlemesiydi. Bilindiği gibi *En Büyük Tehlike* aslında o sıralar TKP İcra Komitesi Sekreteri olan Reşat Fuat Baraner tarafından tarafından kaleme alınmış ve gerek aydın çevrelerde, gerekse ırkçı-Turancı kesimde geniş yankı uyandırmıştı. İzleyen 4 kitap, anısı bol olsun Rasih Nuri İleri abimizin arşivinden kendi derleyip sunduğu çalışmalar oldu. *1944 TKP Davası*, *1945 İGB Davası* ve *1947 TKP Davası*, adlarından da anlaşılacağı üzere tepe noktasına 1951 tutuklamaları ve 1953 TKP Davası ile ulaşacak olan 1940'lı yıllardaki anti-komünist dalganın belgelerinden oluşuyordu. Son olarak Eylül 2006'da yayınlanan dizinin son kitabı Kâzım Alöç'ün daha önce *Yeni Gazete*'de tefrika edilmiş "*İfşa Ediyorum*" *Türkiye'de Komünizm ve İrkçılık* yazılarının derlemesi ile buna Mihri Belli'nin verdiği ve broşür olarak yayınlanmış *Savcı Konuştu Söz Sanığındır* cevabının birlikte yayınlanması oldu. Bu arada diziyeye dâhil olmamakla birlikte yine Nail Çakırhan'ın 1940'lı yıllarda, 2. Dünya

Savaşı sırasında *Tan* gazetesinde yayınladığı yazılar da *Harbin Eşiğindeki Türkiye* başlığıyla çıktı.

Bu kez 1940'lı yıllar dergileri üzerine M. Bülent Varlık'ın yıllardır büyük bir özen ve titizlik ile yaptığı çalışmaları 2 cilt halinde Sosyal Tarih Yayınları olarak sunuyoruz. M. Bülent Varlık'ın da her bir dergiyle ilgili olarak yaptığı incelemede işaret ettiği gibi bu dergilerin çoğunluğu TKP yönetici veya üyeleri tarafından doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yönlendirilmiş olduğu gibi siyaset, sanat ve edebiyatta görüşlerini ifade ettikleri birer organ niteliği de kazanmıştır. Gerçekten de Reşat Fuat Baraner ve Zeki Baştımar gibi TKP'nin merkez yöneticisi konumunda olanların imzalı veya müstear adlı yazılarının yanı sıra, TKP üyesi aydınların bir bölümünün ilk yazın dünyasına katılmalarına da bu dergiler araç olmuştur.

Yayınladığımız ilk ciltte *Projektör, Hamle, Toprak, Yürüyüş, Başak, Söz, Yığın, Yeryüzü* dergileri ile ilgili incelemeler yer alıyor. Tümü de aynı yönleme dayalı olarak incelenen dergilerin biçimsel özellikleri, yayın politikası, yazarlar/sanatçılardan sonra büyük bir emek ürünü olan açıklamalı bibliyografya bölümü yer alıyor. Dergilerde yayınlanmış örnek yazıların da Ek olarak yer aldığı dergi incelemelerine görsel destek olarak ilk sayılarının kapak sayfaları veriliyor.

Görülebileceği gibi M. Bülent Varlık yalnızca İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde yayınlanmış dergileri in-

celelemekle kalmamış, 1940'lı yıllar aydınlanma arayışının Anadolu'ya yansımalarını da bize işaret etmek için Samsun, Adana gibi kentlerde çıkmış dergileri de dikkat odağımıza getirmiş. *1940'lı Yıllar Dergileri* çalışmasının tek istisnası Mart-1936'te Sabiha Sertel tarafından ancak tek sayı olarak yayınlanmış *Projektör* dergisidir. Komintern arşivinde Wilhelm Pieck Sekreterliği belgelerinde o sıralarda Türkiye'de bulunan MK Sekreteri Marat [İ. Bilen] ile Moskova'da bulunan Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü] arasındaki yazışmalarda belirtildiğine göre Sabiha Sertel o dönem TKP'nin basın-yayın alanındaki en faal üyesi, *Projektör* de beklenen TKP yayın organıdır.

1940'lı Yıllar Dergileri'nin 2. cildini de, 1940'lı yıllardaki faaliyetleri pek az bilinen TKP'nin 100. kuruluş yıl dönümü çerçevesinde 2020 bitmeden yayınlamayı öngörüyoruz.

Erden Akbulut
Mayıs 2020

ÖNSÖZ

Türkiye solunun 1936-1950 dönemi hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Bu dönem, Rıfat Ilgaz'ın yerinde bir tanımlaması ile “Fedailer Mangası”nın “gönüllü” olarak görev üstlendiği yıllar olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmada amacımız, söz konusu dönemde başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yörelerinde “sosyalizme inanan”, insan haklarını savunan, demokrasinin uygulanmasını isteyen “bir avuç genç” tarafından yayınlanan, çoğu “edebi” nitelikli dergileri kısaca da olsa tanıtmak, kimlerin neler yazdığını ortaya koymak, sergilemek.

Çalışmamızda yer alan dergiler hakkındaki makaleler çeşitli tarihlerde *Kebikeç* dergisinde yayınlandı. Ancak, bu kitapta son hali verilirken hepsi gözden geçirildi, yeniden düzenlendi. Bazı kısımlar çıkarıldı, yeni bölümler eklendi.

Dergilerden yapılan alıntılarda çok küçük “remington” hatalarının dışında özgün metne sadık kalındı, düzeltme yapılmadı. Alıntı yapılan metinlerde bulunan ve günümüzde pek kullanılmayan sözcükler ile bazı açıklamalar [] içinde gösterildi.

Bazı dergilerden yapılan, dönemin ruhunu yansıttığına inandığımız alıntılar da ilgili bölümün sonunda “ek” olarak verildi.

Daha önce, bazı dergilerin sonunda yer alan yazarlar/çizerler/sanatçılar üzerine kısa notlar bölümü kaldırıldı;

bunun yerine kitabın sonunda genel bir “dizin” olarak incelenen dergilerde yazıları yayınlanan, desenleri yer alan ya da bir şekilde dergilerin yayınlanmasına katkıda bulunan, sorumluluk üstlenen kişilerin adları alfabetik olarak belirtildi, bazılarının çok kısa biyografileri verildi. Ancak, bu dizinde kamuoyuna malolmuş, neredeyse bütün “meraklılar” tarafından bilinen kişilere değinilmedi; haklarında bir not düşülmedi. Bu bölümde yer alan, ancak haklarında yeterince bilgi verilmeyen kişiler hakkında bilgi sahibi olanlar bizimle iletişime geçerse mutlu oluruz.

Kitapta yer alan makalelerin hazırlanmasında pek çok kişiye teşekkür borçluyum: *Yığın* dergisinin kütüphanesindeki nüshalarını incelememe imkan sağlayan Mehmet Ergin ile dergi hakkındaki sorularıma büyük bir içtenlikle cevap veren Arslan Kaynaradağ’ı saygı ile anıyorum. Çeşitli dergilerin bulunmasında katkısı olan Özgür Gökmen ve Kudret Emirođlu ile değerli sahaflar Ahmet Yüksel ve Güven Özgüç’e de teşekkür ederim. Şüphesiz ki en büyük teşekkürüm yazıların büyük bir kısmını önceden okuyup katkıda bulunan Erden Akbulut ile Bülent Erdem’e ...

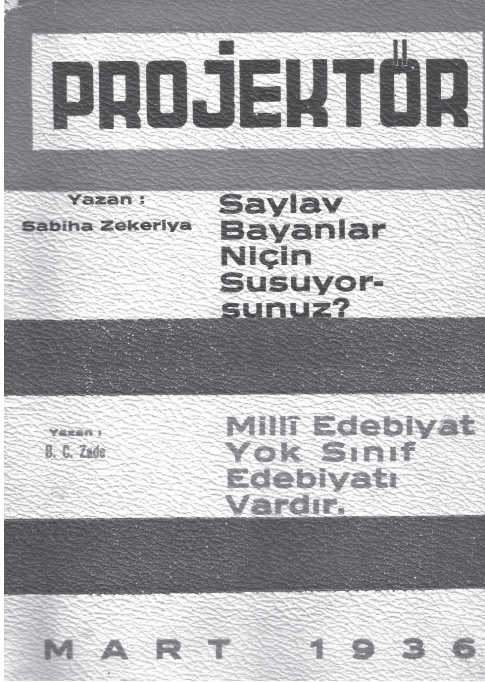
Dođal olarak bütün yanlışlıkların, eksikliklerin sorumlusu benim.

Takdir okuyucunuzdur.

M. Bülent Varlık
İktisatçı
mbvarlik@gmail.com

PROJEKTÖR

(İstanbul-Mart 1936)

“Aylık fikir mecmuası” olan *Projektör*, Mart-1936’da Sabiha Sertel tarafından yayınlandı. Bu sayı, aynı zamanda son sayı oldu ve dergi toplatılarak kapatıldı.

1. Biçimsel Özellikler

İstanbul'da, içi Bozkurt Matbaası'nda, kağıdı bugün için bile ilginç olan kapağı Asri Basımevi'nde basılan dergi, 16x24 ebadında ve iv+96 sayfadır. Fiyatı 25 kuruş olan derginin, altı aylık abone bedeli 150 kuruş, bir yıllık abone bedeli 250 kuruş olarak belirlenmiştir. Dergideki yazılar, birkaçı dışında çoğunlukla takma adla yayınlanmıştır. *Projektör*'de yabancı yayınlardan alınmış karikatürler ile bir desen de bulunmaktadır¹.

-
- 1 Dergi ile ilgili ayrıntılı ve nitelikli bir çalışma için bkz: Remzi İnanç; "Projektör", *Bilim ve Sanat*, No: 11, Kasım-1981, ss: 41-42. R. İnanç, makalesinde *Projektör*'de yer alan önemli yazıların özetlerini de vermiştir. Sabiha Sertel; *Roman Gibi*, Ant yay., İstanbul-1969, ss: 201-205'de *Projektör* hakkında fazla bilgi vermemekte, ancak derginin kendi yazdığı "Mebus Bayanlar Neye Bağırıyorunuz? İşçi ve Çalışan Kadınlardan Yol Vergisi İstiyorlar" başlıklı yazı nedeniyle Şükrü Kaya tarafından toplatıldığını ve kapatıldığını belirtmekte, bu çerçevede Ş. Kaya ile yaptığı görüşmeyi aktarmaktadır. S. Sertel, görüşme sırasında Ş. Kaya'nın kendisine *Voix Européenne* dergisinde yayınlanan makalelerini de gösterdiğini kaydetmektedir. Mete Tunçay; "Kemalist Komünizm: Sabiha Sertel'in Makaleleri" (çevrim-yazı: Levent Yılmaz), *Birikim* (2. seri), No: 11, Mart-1990, ss: 70-72'de S. Sertel'in adı geçen dergide 1937 yılında yayınlanan makalelerinden söz etmektedir. Bu durumda, ya S. Sertel'in hatıralarında bir tarih kayması vardır, ya da S. Sertel, *Voix Européenne*'de 1936 yılında da makale yayınlamıştır. Yıldız Sertel; *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, Yapı Kredi yay., İstanbul-1994, ss: 167-171'de derginin toplatılmasına ve kapatılmasına neden olan yazıdan alıntılar yapmakta ve S. Sertel'in verdiği bilgileri özetlemektedir. Mete Tunçay; *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS yay., 4. baskı, İstanbul-1992, s: 124'te *Projektör* hakkında kısa bilgi vermektedir. İlhan Darendelioğlu; *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, Toker yay., 5. baskı, İstanbul-1979, ss: 321-322'de dergi hakkında bir kısmı yanlış olan bilgiler kaydetmektedir. Y. Küçük; *Aydın Üzerine Tezler-3 (1830-1980)*, Tekin yay., İstanbul-1985, ss: 87-88 ve

2. Yayın Politikası

Derginin çıkış nedenini açıklayan “Projektör Niçin Çıkıyor?” başlıklı yazı, bir yandan 1930’ların basınıni sergilerken, bir yandan da sanki 80 yıl öncesinden günümüz Türk basınıni eleştirir niteliktedir. Muhtemelen Sabiha Sertel tarafından kaleme alınan ve çok küçük düzeltmeler dışında aynen aşağıya aktarılan sunuş yazısında şöyle denilmektedir:

“Memleketimizde *Resimli Ay* ve *Resimli Perşembe* ile başlayan popüler neşriyat, on senelik hayatı içinde educative [eğitici] olmak mahiyetinden çıkmış, çıplak bacak ve güzel kadın neşreden dejenere bir mahiyet almıştır.

Popüler ismi altında çıkan mecmuaların, gazetelerin, neşriyatın çoğu -pek azı müstesna- bütün dünya mikyasında böyle dejenere bir mahiyettedir. Okuyan kari zümrelerinin hayvani hislerini okşayarak, hayatın içinde kaynaşan hadiselerin üzerine yalancı etiketler yapıştırarak, hakikatları kitlelerin gözünden saklamak, kazanç için çıkan mecmualara göre pek tabii bir gidiştir. Bilhassa Avrupa’da, Amerika’da popüler neşriyat, muayyen ideolojilerin, muayyen sınıfı menfaatlerin organlarıdır. Bu mecmuaların gayesi, ilim ve bilgi kalkanının arkasına saklanıp, hokkabazlık yapmaktan ibarettir.

171’de çok kısa bilgiler aktarmaktadır. Nilgün Abisel-Niş; “1928-1938 Dönemi Türkiye’sinde Sinema Üzerine ‘Düşünceler’”, *Yıllık-SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu*, c: VI, 1981, s: 251’de *Projektör*’ü bir sinema dergisi olarak göstermektedir. Benzer şekilde Burçak Evren; *Başlangıcından Günümüze Türkçe Sinema Dergileri*, Korsan yay., İstanbul-1993, s: 35’te de aynı hataya düşmektedir.

Fakat şurasını da kabul etmek lazım ki, mektep nasıl bir ticaret vasıtası değilse, gazete ve mecmua da hangi cemiyette olursa olsun, manifatura mağazası gibi bir ticaret vasıtası olmamalıdır. Bu gün popüler ismini taşıyan bu matbuat, gençlere hayatın içindeki dejenere tipleri birer hayat kahramanı, yüzü peçeli hadiseleri, hayatın tabii seyri ve ebedi kategoriler gibi göstererek, okuyan kitleleri afyonlamakta, uyutmaktadırlar.

Hayat, hadiseler, insan cemiyetlerinin tarihi tekamüllerini meydana getiren çarpışmalar, son asrın iktisadi, içtimali, siyasi buhranlarıyla çok had bir devre gelmiştir.

Kitleleri bir Japon emperyalistinin Çinlilere yutturduğu afyonla uyutmak, onları dahilde, hariçte, realitede meydana gelen hadiselerden uzak tutmak, popüler matbuatın iddia ettiği gibi tenvir değil, Dante'nin yedi kat cehennemindeki sekizinci kata indirmektir.

Projektör, işte bu karanlık alemde yaşayanlara, elindeki mumun ışığı kadar ışık vermek istiyor.

Projektör, popüler bir mecmua olacaktır. Fakat yukarıda anlattığımız neviden popüler değil... Bugün tenvir vasıtası olan mecmuaların vazifesi, en muğlak ilmi nazariyeleri bile, herkesin anlayabileceği bir lisanla ifadedir. *Projektör*, dünya mikyasında kaynaşan hadiseleri, ilmi görüşleri, tahlilleri, daha doğrusu realitede kaynaşan, realitenin içinde çarpışan ve fıskıran hayatın akışını gösterecektir.

Projektör'ün en büyük vasfı, açık ve samimi olmaktır.

Cemiyet tekamüllerinin bugünkü safhasında, iki büyük tehlike ile karşı karşıyayız. Emperyalizm, faşizm... Biz her ikisine de düşmanız. *Projektör*, bütün kuvvetile bu iki tehlike kaynağının üzerine ışık tutacaktır. Mali sermaye-

lerini işletmek, müstemlekelerin ham maddelerini, insan emeğini istismar ederek genişletmek isteyenlerin, dayandıkları mesnedi ayaklarının altından oynatmak birinci vazifemiz, milliyetçi sosyalizm maskesi takarak kitleleri emperyalist hedeflere sürüklemek isteyenlerin mahiyetlerini teşhir, ikinci vazifemizdir.

Projektör, mutavazı bir mecmuadır.

İçerisinde tanınmış imzalarla beraber, hiç tanınmamış imzalara da yer verir. Kıymet verdiği şey, isim değil, fikirdir. Güzel bir sanat eserinin, olgun ve dolgun bir fikrin sahibi belki bugün için meçhul, fakat yarın için malum bir şahsiyet olacaktır. Eserin sahibi, fikrin sahibi kim olursa olsun, biz eseri ve fikri seversek, sahibini tanımak isteriz... Aslında kıymetli olan şahıs değil, fikir ve eserdir... Yeter ki yazı, hislerimizi ve fikirlerimizi doyursun...

Projektör, bir resim albümü değildir.

İçerisinde kuştüyü yastıklarda yatan salon kadınının ne pudrasını, ne de kırmızısını bulamazsınız. Hele, Beyoğlu kaldırımlarında kainatı gözündeki monokl ile “temaşa” eden züppe gencin gözlerine *Projektör*, hiç ışık vermez... Maksadı, size güzel resimler göstererek, görüş zaviyenizi hayatın yalancı akislerine çekmek, sizi oyalamak, sizi uyutmak değildir. Size hayatın içindeki hadiseleri, vakıaları, hayatın durmadan akan, aktıkça karışan seyrini, olduğu gibi göstermektir.

Diyeceksiniz ki, *Projektör*, mutavazı bir mecmua olduğunu söylüyor, fakat bütün bu saydıklarınız, birer iddiadır ve *Projektör* iddialı bir mecmuadır... Hay hay... *Projektör*, eklektik bir mecmua değildir, iddiası vardır. Fakat bu iddia, kendinin değil, vereceği ışık kendinin değil yaşamak için

çarpışan kitlelerden aldığı iddiayı onlar hesabına müdafaa eden, onlardan aldığı ışığı onlara veren bir vasıtaadır. Tıpkı projektör gibi.

Projektör, bir makinedir. Tıpkı mecmua gibi... Elektrik varlığın içinde küçükten daha küçüğe, cüz-ü fertten esire, atomlara, elektronlara parçalanan maddeden alamazsa ışık veremez... Bizim projektörümüz de bu elektrik vasfını taşıyan ışığı kitlelerden alamazsa, bozuk bir makineden başka bir şey olamaz...

İşte bunun içindir ki biz de kuvvetli ışık vermeğe çalışacağız”².

2 “Projektör Niçin Çıkıyor?”, *Projektör*, No: 1, Mart-1936, ss: 1-3.